

OŽIVENÍ UMĚNÍ DUCHOVNÍ VĚDOU

Rudolf Steiner

* Specializace života * Neuměleckost současné doby * Život s barvou * Vnitřní pohyb barev *
Oživení umění * Útoky proti duchovní vědě * Zármutek a síla * Slunce duchovní vědy

Pokračujeme dnes poněkud v úvahách o uměleckých předmětech, kterým jsme se zde věnovali. Mají to být úvahy, které nám mohou být nápomocné u myšlenek, jimiž musíme proniknout práci, kterou zde máme vykonat. Chceme-li to, s čím začínáme - zatím velmi primitivně - jako s určitým naším úkolem, doprovázet správnými myšlenkami, pak může být důležité promítnout si v duši leccos z toho, co se do naší duše může vtisknout z úvah o lidských uměleckých výkonech a jejich souvislosti s lidskou kulturou vůbec.

Herman Grimm, tento duchaplný znalec umění 19. století, učinil jeden, abych tak řekl, radikálně znějící výrok týkající se Goetha. Řekl totiž, kdy teprve nastane čas, kdy lidstvo správně pochopí to vůbec nejdůležitější z Goetha. Tento termín umístil do roku 2000. To je hezká doba, není-liž pravda, která má podle jeho názoru uplynout, než se lidstvo dostane tak daleko, aby, podle tohoto mínění, porozumělo u Goetha tomu vůbec nejdůležitějšímu. A vlastně, když se podíváme na naši dobu, ani nemůžeme pociťovat potřebu takto radikálnímu výroku odporovat. Co totiž považuje Herman Grimm u Goetha za to nejdůležitější? Nikoli to, že Goethe byl básník, že vytvořil to či ono umělecké dílo; za nejdůležitější považuje, že všechno, co vytvořil, vytvořil z celého, úplného člověka, že všechny jednotlivosti jeho tvorby mají v základu impulsy plného lidství. A můžeme říci, že naše doba je vskutku velmi daleka pochopení toho, co například právě v Goethovi žije jako plné lidství.

Samozřejmě, že když to vyslovuji, nechci vůbec poukazovat na (často káraný) specializovaný způsob nazírání vědy. Specializovaný vědecký způsob nazírání je na jedné straně určitou nutností. Mnohem zásadnější než specializace vědy je však něco jiného, a to specializace našeho života! Tato specializace našeho života vede totiž k tomu, že jednotlivá duše, sevřená v tom či onom kruhu představ a pocitů, dokáže jinou duši, která se zase specializuje na něco jiného, čím dále méně chápat. A dušemi specialistů jsou v současnosti do jisté míry všichni lidé. Velmi výrazně se pak s tímto nazíráním duše specialisty setkáváme, studujeme-li umělecký vývoj lidstva. A právě proto je nutné - i když se tak může dít jen v primitivních počátcích - aby způsobem, na který mohlo být poukázáno již v dřívějších přednáškách, docházelo opět k shrnutí celého duchovního života. A z tohoto shrnutí celého duchovního života vzejde to, co je uměleckou formou. Nemusíme v naší úvaze zacházet nijak daleko, abychom to, co bylo řečeno, doložili. Protože se asi nejlépe dorozumíme, budeme-li vycházet z něčeho, co je snadno srozumitelné, chtěl bych poukázat na malou část oněch zcela nepochopitelných a mnohdy tak směšných útoků proti našemu duchovnímu proudu, útoků, které se v současnosti objevují s takovou četností.

Vidíme, jak je to laciné tam, kde nás chtějí před světem očernit pomocí - dnes to můžeme říci - něčeho zcela smyšleného, a zároveň chtějí poukázat řekněme na to, že jsme se provinili tím, že tu či onde utváříme naše prostory způsobem, jak to považujeme za přiměřené pro náš smysl. Vytýkají nám, že leckde vykládáme místa našich shromáždění barevnými stěnami, a pozastavují se značně už nad, jak oni říkají, podivností našeho Johannea- na, o němž říkají, že pro skutečnou teosofii - tak to vyjadřují - je přece úplně zbytečné. Inu, za takzvanou „opravdovou teosofii“ je v jistých kruzích považován všelijakými temnými pocity

prostoupený duševní mišmaš, který blaženě sní o tom, že duše by v sobě mohla rozvinout vyšší Já, přitom však nemá na mysli nic než egoistické pocity. A z hlediska tohoto duševního mišmaše, tohoto nejasného dumání je považováno za zbytečné, má-li se to, co je duševním

proudem, vyžít v zevní formě; i když tato zevní forma musí být, přiznávám, počáteční, primitivní. V těchto kruzích si myslí, že člověk může všude, kde je, tlachat o tomto duševním mišmaši, o tomto nejasném dumání o božském Já člověka. K čemu je ovšem nutné, aby byl podnikán útok na veškeré vyžívání v těch či oněch neobyčejných formách?

Inu, milí přátelé, nelze zajisté požadovat, aby takoví lidé, kteří vypoít podobnou výtku, dovedli také skutečně myslet; něco takového lze dnes požadovat skutečně jen od minima lidí. My si však musíme v některých bodech udělat naprosto jasno, abychom na příslušné otázky mohli přinejmenším ve vlastní duši nalézt správné odpovědi.

Chtěl bych váš duchovní zrak nasměřovat na umělce, který koncem 18. století vstoupil do uměleckého života s určitým silným nadáním jako kreslíř a malíř: byl to Carstens. Milí přátelé, já nechci hovořit o hodnotě Carstensova umění, nechci rozvíjet obraz jeho působení ani jeho životopis; chci pouze upozornit na to, že v Carstensovi spočívala ne-li velká malířská, tedy přinejmenším velká kreslířská síla. Podíváme-li se do duše tohoto Carstense, ob- rátime-li pohled k jeho umělecké touze, můžeme právě u něj určitým způsobem vidět, kde se, abych tak řekl, čehosi nedostávalo. Chtěl by přiložit pero, chtěl by nakreslit, malířsky ztvárnit ideje, avšak není schopen toho, čeho byli schopni ještě, řekněme, Raffael nebo Leonardo, nebo čeho byl, abychom si uvedli příklad z oblasti poetického umění, schopen Dante. Raffael, Leonardo, Dante - tito umělci žili v plné, obsažné kultuře, která byla zároveň kulturou skutečně žijící v lidských duších, v kultuře obepínající lidskou duši. Když Raffael maloval madony, mělo to hlubší důvod. To, čím je madona, žilo v lidských srdcích, v lidských duších, a (vyslovme to slovo s tím nejušlechtlejším smyslem) z duše obecnstva něco proudilo k výtvořům tohoto umělce. Když Dante unášel lidskou duši až do duchovních oblastí, tak stačilo, aby vzal svůj obsah, svou látku z toho, co určitým způsobem zaznívalo v každé lidské duši. Mohli bychom říci, že tito umělci měli ve své duši něco, co jako substance existovalo v obecné kultuře. Vezměme do ruky kterékoli, byť i sebevíc odlehlé dílo tehdejší vědecké kultury:

zjistíme, že tato vědecká kultura měla přece všude styčné body, směrné body k tomu, co bylo ve všech duších - dokonce až k těm nejnižším kruhům - živé. Učení lidí z kulturních kruhů, z nichž Raffael tvořil své madony, ideu madony plně uznávali a měli k ní takový vztah, že v nich tato idea madony žila. A tak se výtvoř umění objevují jako výraz obecného, jednotného duchovního života. To je něco, co se u jednotlivce opět objevilo v případě Goetha, a to způsobem, jaký byl možný na přelomu 18. a 19. století. To je to, co je v dnešní době tak málo chápáno, totiž že Herman Grimm chtěl, jak jsem říkal, počkat na rok 2000, než se takové pochopení pro svět zase poněkud otevře.

Podívejme se ale opět na Carstense. Carstens vezme Homérovu Iliadu a děje, o nichž tam čte, pak vtiskne do forem, které vytváří jeho pero. Jen si to představte, jak jiný byl postoj 18. a začátku 19. století k Homérovým postavám, než postoj Raffae- lovy duše k postavám madony nebo jiných motivů této doby! Mohli bychom říci, že obsah umění byl u velkých uměleckých epoch samozřejmý, protože vyvěral z toho, co hýbalo srdci lidí v tom nejnitemějším nitru. V 19. století započala doba, kdy umělec musel obsahy toho, co chtěl vytvořit, začít hledat. Rychle jsme zažili, že z umělce se stal jakýsi kulturní poustevník, který má v podstatě co do činění jen sám se sebou a u něhož si člověk klade otázku: Jaký vztah má on sám ke světu svých postav? - Mohli bychom zde rozvinout dějiny lidského umění 19. století, abychom viděli, jak to v tomto ohledu s uměním vypadá.

A tak později došlo k tomu, že nastoupil nejen chladný, ale přímo studený vztah lidstva k umění, který tu v současnosti je. Představme si dnes v nějakém moderním městě člověka, který bude procházet obrazovou galerií nebo výstavou. Inu, milí přátelé, na toho člověka se nebude dívat to, co hýbe jeho duší, to, co je mu vnitřně důvěrně známé; dívá se na něj něco, co je, když to řekneme radikálně, pro něj v určitém smyslu sumou hádanek, které může vyřešit teprve tehdy, jestliže se dostatečně zahloubá do zvláštního vztahu, který ten či onen umělec má k přírodě nebo něčemu jinému. Stojíme tu před samými individuálními hádankami či úkoly. A zatímco si člověk myslí — a to je na této věci to významné - zatímco si člověk myslí, že řeší

umělecké hádanky, řeší vlastně ustavičně úkoly na nejvyšší míru neumělecké, totiž úkoly psychologické, takové, jak se dnes ten či onen umělec dívá na přírodu, nebo úkoly světonázorové a podobné, které však vůbec nepřipadají v úvahu, ponoříme-li se do velkých uměleckých epoch. Tady připadají v úvahu skutečné umělecké úkoly, i pro diváka, skutečné estetické úkoly, protože ono „Jak“ je něco, s čím se umělec potýká, zatímco ono „Co“ je jen látkou, něčím, co jej obtéká, do čeho je ponořen. - Mohli bychom říci: Naši umělci už nejsou vůbec žádní umělci, jsou to pozorovatelé světa z nějakého zvláštního stanoviska, a to, co tu pozorují, čeho si podle svého temperamentu všímají, to utvářejí. To jsou však psychologické světonázorové úkoly, úkoly dějepřavy atd.; avšak podstata uměleckého pozorování onoho „Jak“, to je něco, co v naší době téměř úplně zmizelo. Proto toto pozorování onoho „Jak“ chybí mnohdy srdce.

Velký kus viny na všem, na co zde bylo několika slovy poukázáno, má náš od základu teoretický světový názor. Jak praktickými se lidé stali v oblasti průmyslu, techniky, komerčních poměrů, tak navýsost teoretičtí jsou ve svém myšlení o světě, ve svých představách, které si o světě dělají. Vytvořit most mezi tím, co například studuje naše dnešní věda, a tím, co má umělec jako svůj pohled na svět, je nejen těžké, ale málokdo má také takovou potřebu. A taková slova, jako ta Goethova: „umění je manifestací tajných přírodních zákonů, které by se bez něj nikdy nemohly vyjádřit“ - jsou pro naši dobu zcela nepochopitelná, i když si ten či onen člověk myslí, že jim rozumí. Naše doba totiž lpí na těch nejzevnějších, nejabstraktnějších přírodních zákonech, na přírodních zákonech, které všude hraničí, abych tak řekl, s matematicností, tou nejabstraktnější matematicností, a nechce připustit jakékoli prohloubení do skutečnosti, která abstraktní matematicno nebo to, co má podobný charakter, přesahuje. A tak také není divu, že naše doba vlastně přišla o onen živý element duše, který ve světových souvislostech účinně pocituje substancialitu, jež z těchto světových souvislostí musí vyprýštit, má-li vzniknout umění.

Z vědeckých pojmů, ani z pojmů abstraktně-teosofických, nikdy nebude moci vzniknout umění; nanejvýš prázdná alegorie nebo nějaký topomý symbolismus, avšak žádné umění. To, co si dnešní doba myslí, jakou má představu o světě, je samo o sobě neumělecké, spěje to k tomu, aby to neumělecké bylo. Barvy - čím ty se staly pro naše vědecké uvažování? Vibracemi toho nejabstraktnějšího v hmotě, tedy éteru; vibracemi éteru takové a takové vlnové délky. Jen si představte, jak jsou vlny vibrujícího éteru, které dnes hledá naše věda, vzdáleny od bezprostřední živosti barev. Copak je možné něco jiného, než že si člověk vlastně úplně zapomene této živosti, této bezprostřednosti barev skutečně všímat? Již v závěru naší minulé úvahy, které jsme se zde věnovali, jsme poukázali na to, že tento živel barev je v podstatě něčím plynoucím, něčím živým, v němž také živě žijeme svou duší. A poukázal jsem na to, že přijde doba, kdy lidé opět poznají živou souvislost plynoucího světa barev s tím, co se navenek ukazuje jako zbarvené bytosti a předměty.

Pro člověka je to těžké, protože z toho důvodu, že během evoluce Země musí vytvořit své Já, vystoupil z tohoto plynoucího moře barev jakoby k čistému pozorování z pozice Já. Svým Já se člověk pozvedá z plynoucího moře barev; zvířata jsou dosud v tomto plynoucím moři barev plně ponořena, a to, že to či ono zvíře má to či ono, zelené, hnědé, červené, černé či bílé opeření nebo srst, to souvisí s veškerým vztahem duše tohoto zvířete k plynoucímu moři barev. Zvíře pozoruje předměty svým astrálním tělem, tak jako je my pozorujeme svým Já, a do tohoto astrálního těla vplývá to, co v podobě sil existuje ve skupinových duších zvířat. Je nesmysl domnívat se, že zvíře, a to i vyšší zvířata, vidí svět tak, jak ho vidí člověk. To správné je v tomto bodě současnému člověku zcela nepochopitelné. Současný člověk se domnívá, že když stojí vedle koně, vidí kůň jeho stejně, jako on vidí koně. Co je pro současného člověka přirozenějšího, než myslet si, že vzhledem k tomu, že má kůň oči, vidí ho stejně jako on toho koně? A přesto je to holý nesmysl. Neboť právě tak jako člověk bez jasnozření neuvidí anděla, neviděl by kůň bez jasnozření člověka; člověk totiž pro koně neexistuje prostě jako fyzická bytost, ale jen jako bytost duchovní, a jenom proto; že kůň je nadán určitou jasnozřivostí - má pro něj andělskou bytost člověka. To, co kůň z člověka vidí, je něco úplně jiného než to, co vidíme my z koně. Tak jak se my lidé procházíme, jsme i pro vyšší zvířata vskutku strašidelnými bytostmi. Kdyby zvířata jednou začala mluvit — tedy mluvit svou vlastní řečí, a ne jak se dnes „mluvit“ nechávají; mluvit svou vlastní řečí - to by pak člověk viděl, že zvířeti ani nenapadne, aby se na lidi dívalo jako na bytosti stejného druhu, ale že se na ně dívá jako na výše stojící, strašidelné bytosti. Jestliže se na své vlastní tělo dívají jako na něco, co sestává z masa a krve, tak se na člověka jako na něco, co sestává z masa a krve, zcela jistě dívat nebudou. To když se dnes vysloví, tak to současným mozkům zní samozřejmě jako holý nesmysl; tak daleko je současnost vzdálena pravdě.

Do zvířete díky jeho zvláštnímu spojení mezi astrálními těly a skupinovou duší proudí vnímavost pro živou tvůrčí povahu barvy. A právě tak jako my uvidíme nějaký předmět, který v nás vzbudí žádost, a pak ho pohybem ruky uchopíme, je tomu u zvířete v jeho celkovém organismu tak, že na něj bezprostřední tvořivost v barvě udělá dojem a vplyne to do peří nebo vlny a zvíře to zbarví. Už dříve jsem říkal, že naše doba není schopna poznat ani to, proč je lední medvěd bílý; bílá barva je výsledkem způsobeným z jeho okolí, a to, že se lední medvěd barví do bělá, znamená pro něj na jiném stupni přibližně totéž, jako když člověk uvede ruku do pohybu, natáhne ji a utrhne růži, vůči oné žádosti. To, co je v okolí živě produktivní, působí na ledního medvěda tak, že to v něm vyvolá určitý pud a on se „proběhl“.

U člověka upadla tato živá povaha a podstata barev v zapomnění z toho důvodu, že začal vytvářet své Já. Člověk by býval nikdy nemohl své Já vytvořit, kdyby zůstal v moři barev ponořený tak živě, že by si například prostřednictvím dojmu určitého odstínu červené, řekněme prostřednictvím ranních červánků, vytvořil pud k tomu, aby tuto červeň produktivně-imaginativním způsobem vtiskl určitým částem své kůže. Něco takového ještě existovalo v době Starého Měsíce. Tehdy ještě působilo sledování takového přírodního divadla, jako jsou, řekněme, ranní červánky, že na to, čím tenkrát člověk byl, to udělalo dojem, a odraz toho dojmu se jakoby promítl do vlastního zbarvení, pronikl bytost tehdejšího člověka a vyjádřil se pak zase na určitých místech jeho těla. Toto ponoření, živé ponoření těla do plynoucího moře barev, se člověku muselo během jeho pozemské doby vytrahit, aby ve svém Já mohl rozvinout svůj vlastní pohled na svět. Člověk si ve své podobě musel vůči plynoucímu moři barev osvojit neutrálnost. Barva lidské kůže, tak jak se objevuje v mírných zónách, je v podstatě výrazem Já, výrazem naprosté neutrálnosti vůči vnějším plynoucím vlnám barev; je důsledkem vystoupení nad plynoucí moře barev. Vezmeme-li si však, milí přátelé, i jen ten nejprimitivnější poznatek, který jsme získali na půdě duchovní vědy, vzpomeneme si, že úkolem člověka je znovu nalézt cestu.

Fyzické tělo, éterické tělo a tělo astrální se vytvořily během doby saturnské, sluneční a měsíční, Já během doby zemské. Člověk musí nalézt možnost opět produkovat astrální tělo, opět ho proniknout tím, čeho se Já dopracovává. A když člověk produkovat astrální tělo a nalezne tak znovu cestu, musí zase najít plynoucí a valící se vlny barev, z nichž vystoupil k vývoji svého Já, tak jako se člověk, když vyjde z moře, rozhlédne, co je venku. A skutečně žijeme v době, v níž musí začít - nemá-li zcela odumřít spoluprožívání člověka se světem - toto nošení se do duchovních proudů přírodních sil, to znamená do duchovních sil spočívajících za přírodou. Musíme znovu najít možnost, abychom se na barvy nejen dívali a tu a tam jimi jako něčím vnějším něco natřeli, ale musíme najít možnost s barvou žít, spoluprožívat vnitřní sílu života barvy. To nemůžeme, pokud jen malířsky studujeme, jak tu či onde vypadá ta či ona barva, a na barvy přitom jen hledíme. To můžeme pouze tehdy, když se opět svou duší ponoříme do způsobu, jak například červená nebo modrá barva plyne a proudí; když se pro nás plynutí barev stane bezprostředně živým.

Můžeme to pouze tehdy, milí přátelé, budeme-li schopni to, co je v barvě, oživit tak, že nebudeme pěstovat cosi jako symboliku barev (to by samozřejmě byla ta nejhorší cesta), ale že to, co je už v barvě, co je v barvě uvnitř (tak jako je uvnitř v člověku, který se směje, síla smíchu), skutečně odhalíme. To však můžeme pouze tehdy (právě proto, že došlo k tomu, na co jsem upozorňoval, totiž že člověk se svým Já jako by vystoupil z plynoucího světa barev), budeme-li hledat cestu zpět k plynoucímu světu barev. Jestliže dnes člověk nezažije nic jiného než, abych tak řekl, tady červená, tady modrá, tak jak dnes člověk vjem červené a modré barvy často mívá, jestliže člověk zažívá červenou a modrou tak, že prostě vnímá: tady je červená plocha, tady je modrá plocha [přednášející kreslí], pak nemůže nikdy postoupit k živému spoluprožívání s vlastní podstatou barevnosti. A samozřejmě, že to může ještě méně, jestliže to vnitřní rozumově zahalí a za červenou barvou vnímá tyhle symboly, za modrou zase támhle symboly. To by k prožívání barevného živlu vedlo ještě méně. Jedná se zde o to, abychom se dokázali celou svou duší oddat tomu, co k nám z barvy promlouvá. Když se pak ocitneme před červenou barvou, budeme vnímat jakoby něco agresivního vůči nám samým, něco, co k nám přichází jako útok, něco, co nás atakuje. Tam to vystupuje - tam, kde je červená; tam to k nám přistupuje. Kdyby byly všechny dámy oblečeny červeně a chodily po ulici, tak by se ten, kdo má jemný cit pro červenou barvu, mohl ve vši tichosti domnívat, že by se na něj mohly všechny vrhnout, už kvůli jejich oblečení. Červená má v sobě něco agresivního, něco, co k nám mívá. Modrá má v sobě něco, co od nás směřuje pryč, co nás opouští, něco, za čím se s určitým smutkem, možná i s určitou touhou díváme.

Jak dalece už je člověk v současnosti od takového živého chápání barevnosti vzdálen, lze vyčíst z toho, na co jsem již upozorňoval: U znamenitého umělce Hildebranda je výslovně vyzvídána skutečnost⁴⁴, že je tu prostě barva na ploše a že už tu jinak není nic než barva nanesená na ploše; že tu není nic než právě plocha potřená barvou; že tu je prostřednictvím barvy něco jiného než

prostřednictvím formy, která nám ztvárňuje například vzdálenosti. Barva nám však dává více než vzdálenosti, a že to nevnímá dokonce ani umělec jako Hildebrand, to musíme považovat za hluboký příznak pro celý ráz naší současnosti. Není možné vžít se do živé povahy barvy, nedokáže-li člověk přejít z klidu bezprostředně do pohybu, není-li mu bezprostředně jasné: tento červený kruh se pohybuje k tobě, modrý se od tebe vzdaluje; pohybují se opačným směrem. A člověk se dostává pořád dál, ponoří-li se do života barvy. Dospěje k tomu, že pochopí, že kdybychom měli například dvě takovéto barevné koule, tak bychom si - pokud budeme barvě věřit - už vůbec nemohli představit, že tyto dvě koule zůstanou v klidu stát; to si člověk vůbec nedokáže představit. To by přímo zabil své živé vnímání, kdyby si to představil; živé vnímání totiž bezprostředně přechází k tomu, že se červená a modrá koule vzájemně kolem sebe točí, jedna směrem k pozorovateli, druhá směrem od něj. A to, co je na nějaké figurě namalováno červeně, na rozdíl od toho, co je namalováno modře, se má k modrému tak, že skrze barvu samotnou vstupuje do figurální oblasti život a pohyb. A toto figurální je živým světem přijímáno díky tomu, že to v barvě svítí.

Budete-li mít před sebou formy, je forma něčím, co v klidu spočívá; forma zůstává stát, stojí tu. Avšak ve chvíli, kdy má forma barvu, v tu chvíli se forma vnitřním pohybem barvy pozvedá z klidu a formou prochází vír světa, vír duchovnosti. Zbarvíte-li formu, tak ji bezprostředně oživíte tím, co je ve světě duší, co je světovou duší, protože barva nepatří jen formě, protože barva, kterou udělíte jednotlivé formě, staví tuto formu do celé souvislosti jejího okolí, ba do celé souvislosti světa. Mohli bychom říci, že člověk, barví-li formu, musí pociťovat: Teď postupuješ vůči formě tak, že ji obdařuješ duší. - Mrtvé podobě vdechnete duši, když ji oživíte barvami.

Stačí, aby se člověk jen trochu sblížil s tímto živým niterným hraním barev, a pocítí - jako kdyby se nepostavil přímo proti nim, ale jako kdyby stál poněkud nad nimi nebo pod nimi - jak barva sama opět vnitřně ožívá. Pro abstraktně uvažujícího člověka, pro toho, kdo na barvu hledí a živě ji neprožívá, se může červená koule pohybovat kolem modré a on nebude mít potřebu tento pohyb nějakým způsobem změnit. Může to být veliký matematikus, tak veliký metafyzikus, jak je to jen možné, avšak s barvou nedovede žít, protože barva pro něj jde jako něco mrtvého z jednoho místa na druhé. To ve skutečnosti neudělá, když s ní člověk žije: barva září, proměňuje se sama v sobě [přednášející kreslí], a když jde, když se pohybuje, tak před sebou barva, tato červená barva bude bezprostředně tlačit něco jako oranžovou auru, jako žlutou auru, jako zelenou auru. A pohybuje-li se ta druhá, tedy modrá barva, bude před sebou tlačit něco jiného. - Bohužel to zde, protože ty barvy nemám, není možné odpovídajícím způsobem skutečně úplně přesně nakreslit, přesně to udělat.

Tak tu máte něco na způsob hry barev. Máte to, co se, abych tak řekl, stává (pokud člověk barvy spoluprožívá) takové, že červená jako by atakovala a modrá jako by odcházela pryč, že člověk pociťuje červenou jako něco, před čím by chtěl utéct, čemu by chtěl uhnout, a modrou jako něco, co by chtěl toužebně následovat. A kdyby člověk dokázal u barvy bezprostředně pociťovat, kdyby dokázal s barvou spoluprožívat, že červená a modrá popsáním způsobem ožívají a dávají se do pohybu, pak by také vnitřně skutečně sledoval živé pohybující se vlny barev, člověk by současně ve své duši procíťoval ony jakoby ve víru přes sebe se usazující ataky a touhy, ono prchání a oddanou modlitbu, které jedna za druhou procházejí. A kdyby z toho (samozřejmě v uměleckém provedení) udělal detail u nějakého tvaru, pak by tento tvar (který jako tvar spočívá v klidu) z jeho klidu vytrhl. V okamžiku, kdy si například zde představíme, že by to byl nějaký tvar, a na ten bychom to namalovali, měli bychom zde (zatímco forma před námi spočívá v klidu) živý pohyb, který nepatří pouze tvaru, ale který patří současně silám a hrajícím podstatám kolem dokola toho tvaru; to bychom měli. Tím, tedy duší, vytrhujeme hmotnost tvaru z jeho pouhého klidu, z jeho pouhé tvarovosti. Něco takového by mělo být do tohoto světa namalováno,

abych tak řekl, tvůrčími živelnými silami světa; neboť vše, co má člověk přijímat jako moci tužeb, je něco, co by se mohlo vyžívat řečně v modré barvě. To by člověk musel nést utvářené v hlavě na jedné straně; a vše, co je vyjádřeno v červené, by musel mít v takové podobě, aby to proudilo z organismu nahoru až k mozku. A tato dvě proudění jsou činná ve stavbě lidského mozku. Navenek svět - to, po čem člověk touží a co je vždy zaplavováno tím, co vede z vlastního těla nahoru. Ve dne je tomu tak, že to, co je v modré polovině, proudí silněji než to, co je v polovině červeno- žluté. V noci je tomu u lidského fyzického organismu obráceně. A věrným obrazem toho je něco, co obvykle nazýváme dvojlístým lotosovým květem; ten pozorovateli ukazuje skutečně tutéž pohyblivost a tutéž barevnost. A nikdo nikdy nedokáže správně prohlédnout to, co jako to produktivní, jako horní část lidské hlavy žije ve světě tvarů, nebude-li schopen toto skryté proudění barev, které je zkrátka u člověka prouděním barev „skrytým“, opět sledovat.

Musí se, milí přátelé, stát snahou umění, aby se opět ponořilo do života živelů*; umění se už dost dlouho dívalo, studovalo přírodu, dost dlouho zkoušelo rozluštit všelijaké hádanky přírody a v uměleckých dílech v jiné formě reprodukovat to, co lze proniknutím do přírody uzříti. Avšak to, co žije v živlech, je i v dnešním umění dosud mrtvé. Vzduch je mrtvý, voda je mrtvá, světlo je mrtvé, tak jak jsou dnes malovány, forma je mrtvá, tak jak je dnes poskytována ve skulptuře. Nové umění vzejde, když se lidská duše naučí ponořit se a zahloubat se do živelné sféry, která je živá. Je možné s tím polemizovat, je možné mínit, že by se to nemělo dělat; v tom případě s tím však polemizuje jen lidská netečnost**. Buďto se totiž člověk celým svým lidstvím vžije do povahy živelů, do živelních sil, přijme ducha a duši vnějšího světa, anebo se umění bude víc a víc stávat poustevnickou prací jednotlivé duše, čímž se, pokud jde o psychologii té či oné duše, mohou projevit vskutku zajímavé věci, čímž se ale nikdy nedosáhne toho, čeho může dosáhnout jen ajen umění. Mluví se ještě velmi, velmi o budoucnosti, když se tyto věci vyslovují, avšak této budoucnosti musíme jít jaksi vstříc zrakem oplodněným duchovní vědou, jinak pohlížíme v budoucnosti člověka jen do sféry mrtvého, odumírajícího.

Proto je tomu tak, že musí být hledána vnitřní souvislost mezi vším, co je na naší půdě tvořeno v podobě tvarů a barev, a tím, co hýbe naší duší v nejhlubším nitru jakožto naše duchovní poznání, jako to, co pro nás žije v duchu - tak jako v Raffaelovi žily madony, a on se proto mohl stát umělcem madon; protože v něm madony žily, žily v něm tak, jak žily u učence, u rolníka, u řemeslníka jeho doby. Proto se stal skutečným umělcem madon. Jen když se nám podaří vnést do forem živým způsobem, čistě umělecky, bez symboliky, bez alegorie to, co v našem světovém názoru žije nikoli jako abstraktní myšlenky, nikoli jako mrtvé poznání, nikoli jako abstraktní vědění, nýbrž jako živoucí substance duše, pak tušíme něco z toho, co je vlastně míněno tímto vývojem umění, na nějž bylo právě poukázáno.

Proto musí být určitá jednota (tak jak byla skrže, řečně, zvláštní karmu u Goetha) mezi tím, co je tvořeno navenek, a tím, co proniká duši v její nejhlubší podstatě. Musí být postaveny mosty mezi tím, co je v obsahu duchovní vědy pro dnešek ještě abstraktní ideou, a tím, co vychází z naší ruky, z našeho dláta, z našeho štětce. Vytváření těchto mostů brání dnes mnohdy vnější, abstraktní kultura, která nenechá obživnout to, co je konáno. Pak je pochopitelné, že se objevuje zcela nepodložená domněnka, že duchovní poznání by mohlo zabíjet uměleckost. Jistě že v mnoha lidech toho mnoho zabilo; všechna ta mrtvá alegorie a symbolismus, všechno to vyptávání, co znamená toto a co znamená támhleto. - Už jsem upozorňoval na to, že se člověk nemá pořád ptát: Co znamená toto? Co znamená támhleto? - Tak jako hrtan nic „neznamená“, tak bychom se ani neměli ptát na jeho „význam“, ale tak jako je hrtan živým orgánem lidské řeči, musíme i to, co žije ve formách, co žije v barvách, považovat za živý orgán duchovního světa. Dokud jsme si na naší půdě ještě důkladně neodvykli ptát se po symbolech a alegoriích, dokud ještě vykládáme pověsti a báje alegoricky a symbolicky, místo abychom pociťovali a poznávali živý dech ducha vanoucího celým kosmem, jak do postav světa pověstí a pohádek živě vniká to, co žije v kosmu, dotud nedospějeme k pravému duchovnímu poznání.

Avšak je třeba začít! Začátek bude nedokonalý. Nikdo necht' se nedomnívá, že náš začátek považujeme už za dokonalý. Avšak ta námitka je zrovna tak pošetilá jako mnohé jiné, jež činí současnost vůči našemu duchovnímu proudu, totiž že s tímto duchovním proudem nemá nic do činění to, co je zamýšleno naší stavbou. To, co ti lidé, jak se domnívají, mohou tvrdit, víme sami také. To, že všechno to tlachání o „vyšším Já“, všechno to citové dumání, které mluví o „zbožštění lidské duše“, že o tom všem se samozřejmě může tlachat i za současných vnějších forem, to, milí přátelé, víme také. A že se člověk, aby pěstoval duchovní vědu v jejím ideovém a pojmovém charakteru, může nalézat všude, to víme samozřejmě také. Že však duchovní věda, živě rozlitá do duší, vyžaduje prostředí, které je jiné než to, jež poskytuje odumírající kultura, to pociťujeme nad rámec duchovní vědy pěstované pouze ideově. A onu starou známou pravdu, že duchovní vědu lze v ideovém smyslu pěstovat i v jiných místnostech než těch, které jsou živé našimi formami, tu k nám opravdu nemusí vnější svět provolávat. Avšak vážným, vážnějším a ještě vážnějším se, milí přátelé, musí stávat to, co se nám do duše musí vlévat jako ideál naší duchovní vědy. A potřebujeme ještě mnohé, abychom tuto vážnost, tuto hnací sílu, tuto vnitřní duševní hnací sílu do sebe plně a zcela přijali. Snadno lze o duchovní vědě a jejím uplatňování ve vnějším světě mluvit tak, že se tím nepostihne podstata a jádro této duchovní vědy. Když teď člověk kolikrát vidí, že se formují ty největší útoky proti našemu duchovnímu proudu, jak na nás dopadají skoro jako krupobití, tak má zvláštní pocit. Čte si ty či ony útoky, aje-li při zdravých smyslech, musí si říci: Co se to tu vlastně popisuje? Líčí se tu všelijaké vyfantazírované věci, které s námi ani za mák nesouvisí! A ty jsou pak napadány. Ve světě je tak málo smyslu pro přijetí nového duchovního prvku, že tento svět vytváří nikoli podobnou, nýbrž zcela nepodobnou karikaturu, a pak o této nepodobné karikatuře hovoří a táhne proti ní do boje. Jsou dokonce lidé, kteří se domnívají, že by ty žvásty měly být vyvraceny. Člověk se proti tomu může ohradit, nemůže však vyvracet něco, co si někdo vymyslí a co se nijak nepodobá tomu, co chce sám líčit. Avšak z jakého smyslu pro pravdu a pravdivost takové věci vycházejí, na to musíme, milí přátelé, dávat ve svých duších dobrý pozor, neboť tím můžeme zesílit v tom, co nám má vyrašit z duchovní vědy, co má z duchovní vědy, abych tak řekl, získat život a vyjít na světlo denní ve vnějším, hmotném bytí. Že svět není tolerantnější, že není rozumnější, to se ukazuje právě na postoj, jaký dnes zaujímá vůči této duchovní vědě. Svět vskutku není rozumnější ani tolerantnější.

Snad při ničem jiném než při ponoření se do takových problémů, jakým je problém barev, nemůžeme oslavovat takřikajíc intimní spojení se své duše s duchovní vědou. Neboť když sami spoluprožíváme život barevných proudů, dostáváme se, abych tak řekl, ven z našeho vlastního tvaru a spoluprožíváme kosmický život. Barva je duší přírody a celého kosmu; my se této barvy účastníme, spoluprožíváme-li barevnost. - Tolik k tomu, na co jsem chtěl dnes poukázat, abychom se příště mohli dále věnovat podstatě světa barev a podstatě malířství.

Milí přátelé, musel jsem právě tyto úvahy proložit několika poznámkami o útocích valících se teď na nás ze všech stran, útocích přicházejících ze světa, který v podstatě skutečně nemůže rozumět ničemu z toho, o co se v našem duchovně-vědeckém hnutí jedná. Přál bych si jen, milí přátelé, aby ti, kdo stojí v našem hnutí, našli právě prohloubením na všech stranách, ve směru našeho duchovního proudu možnost vypořádat se se skutečností, která je vlastně vskutku příznačná pro naši dobu: vniknutí nepravdivosti a nepravdy v pojmání toho, co se snaží postavit se do duchovního světa. Naším úkolem jistě nebude to, abychom náš duchovní proud uzavřeli před světem jako cosi poustevnického; kolik z něj svět bude chtít, tolik z něj bude moci mít. Avšak to, co si bude muset vzít, bude-li chtít pochopit náš směr, to je to vlastní jádro celé lidské povahy, čím každá jednotlivost vykonaná člověkem z celé této lidské povahy vychází. To, co jsem řekl, jsem také v podstatě neřikal jako útok na současnost; řekl jsem to s určitým zármutkem, protože je vidět, že čím dále se šíří to, co chceme a oč usilujeme v našem proudu, tím zlomyslněji - skutečně, možná že ne vědomě, nýbrž více či méně nevědomě zlomyslně - se pozvedají protisíly; a protože dosud není dostatečně rozšířen, a to ani v našich řadách, způsob, jak takové věci posuzovat, tak je třeba se vši vážností zaujmout takové stanovisko, že naším hnutím je zamýšleno něco nového, přinejmenším určitý nový začátek. To, co přesahuje toto „zamýšlení“, to jistě přijde. I my přece můžeme naší stavbou jen něco „zamýšlet“. Ti, kdo dokážou v tomto směru víc než „zamýšlet“, ti přijdou - byť i možná teprve v době, o níž Herman Grimm předpokládá, že lidé budou v úplném smyslu chápat Goetha. K pochopení takové věty patří jistá skromnost, té má ovšem současný duchovní život pramálo. Duchovní věda je vskutku způsobit k tomu, aby nás této skromnosti, přitom se vši vážností, v duši naučila.

Tísavný dojem dělá to, co se teď ze všech stran vynořuje proti našemu duchovnímu proudu, protože svět z něj začíná něco vidět. Dokud byl pouze duchovní, nemohl svět nic vidět; teď, když může vidět něco, čemu nerozumí, začíná, abych tak řekl, vytrubovat své falešné tóny ze všech děr. A bude to čím dál silnější. Ovšem, a to si uvědomme: třebaže nás to bude naplňovat určitým zármutkem, poroste naše síla vystupovat pro to, co nepřijímáme jen jako přesvědčení, nýbrž jako život. I tady bude lidskou duší pronikat éter a život, a to, co bude v lidské duši žít, bude něco víc než teoretické přesvědčení, na něž jsou současní lidé dnes ještě tolik hrdí. Ten, kdo do své duše přijme takovou vážnost, ten s touto vážností přijme i důvěru v to, že kořeny našeho světa, že kořeny našeho lidského bytí, budou-li hledány v duchovnu, nás budou moci nést; a člověk potřebuje v jedné době více, v jiné méně takové důvěry. A je-li to zármutek, o němž lze mluvit, hovoříme-li o vztahu našeho duchovního proudu k ohlasu, který na chází ve světě, je-li to zármutek, pak z této nálady zármutku musí vzejít nálada síly, o níž jsem hovořil, síly, která pochází z poznání, že životní prameny člověka spočívají v duchu, a že duch člověka vyvede ze všeho, z čeho může jako z disharmonie pociťovat jen zármutek. Z této nálady síly přijme člověk také posilu.

Museli jsme o duchovních záležitostech možná právě dnes mluvit s ještě větším zármutkem v hrudi, než je zármutek, který se do nás vlévá kvůli nesouladu mezi tím, co chceme v našem duchovním hnutí, a tím, co k němu jako ohlas zaznívá ze světa: disharmonie světa budou probíhat jinak, až lidstvo jednou pozná, co dokáže v lidských srdcích roznítit duchovní světlo, které máme na mysli s naší duchovní vědou. A když se podíváme na to, co nás dnes v údělu Evropy naplňuje zármutkem, pak je zármutek vůči našemu hnutí jen malinký. Jakoby prostoupený, v podstatě prochvávaný takovým zármutkem jsem k vám dnes promlouval tato slova, zároveň však prostoupený živoucím přesvědčením, že ať už čeká v blízké či vzdálené budoucnosti evropské lidstvo cokoli bolestného, přesto v nás může žít důvěra, jež vyvěrá z živého poznání toho, že duch člověka provede vítězně vším chaosem. Vskutku, i ve dnech zármutku, v hodinách, jež nám ukazují tak vážnou tvář jako tyto, můžeme, ba musíme hovořit o svátých záležitostech naší duchovní vědy; neboť můžeme mít víru v to, že jakkoli malé se dnes ještě jeví slunce této duchovní vědy, toto slunce víc a víc poroste a bude zářivější a zářivější, slunce míru, slunce lásky a harmonie nad lidmi.

To jsou vážná slova, milí přátelé, avšak slova, jež nás opravňují myslet na užší záležitosti duchovní vědy, myslet na ně z celé duše, z celého srdce právě tehdy, nastávají-li nyní hodiny vážnosti.

Dornach, 26. července 1914

GA 291